

บทที่ 8

โครงสร้างการศึกษาแบบสมัยใหม่ (ต่อ)

โรงเรียนประถม - มัธยมศึกษา

เป็นโรงเรียนสายอาชีพ ที่จัดขึ้นต่อจากชั้นประถมศึกษา - มัธยมศึกษา ซึ่งในสมัยนี้ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนวิชาชีพ สายกลี - หัตถ - พาณิชยกรรม นอกเหนือจากโรงเรียนที่ตั้งขึ้นเพื่อฝึกหัดข้าราชการในสายงานต่างๆ ทั้งนี้ หวังให้นักเรียนที่จบการศึกษาสายวิชาชีพนี้ สามารถออกไปประกอบอาชีพตามที่เรียน นอกเหนือจากการเข้ารับราชการ

ในที่นี้จะได้เลือกกล่าวถึงแต่เฉพาะบทบาทของโรงเรียน ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมไทย คือ โรงเรียนกสิกรรม, โรงเรียนหัตถกรรมเพาะช่าง และโรงเรียน - พาณิชยกรรม และโรงเรียนฝึกหัดครู

โรงเรียนกสิกรรม

เป็นโรงเรียนที่ตั้งขึ้นตามโครงการศึกษา ที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีวางไว้สำหรับให้การศึกษากสิกรรม กระจายไปทั่ว สำหรับราษฎรสามัญส่วนใหญ่ ซึ่งมีอาชีพเป็นกสิกร ให้เรียนวิชานี้ จะได้ไม่คิด "แต่เป็นเสมียน" ¹ ซึ่งเกินฐานะตนเอง

การที่จะเปิดสอนการศึกษากสิกรรม ในชั้นประถมสำหรับราษฎรได้คั้น ต้องจัดการฝึกหัดครูกสิกรรมโดยตรง ด้วยการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมขึ้นที่ส่วนกลางและคัดเลือกนักเรียนจากมณฑลต่างๆ เข้ามารับฝึกหัดจะได้ออกไปเป็นครูกสิกรรม

1 หจข, ร 6๓4/26, เรื่องคิดจะจัดโรงเรียนกสิกรรม, หนังสือกราบบังคมทูล ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2459.

ในภูมิภาคนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ทั้งความหวังที่จะให้ครูฝึกกรรมเหล่านี้
สามารถใช้ความรู้ความสามารถในวิชาชีพฝึกกรรม "พาไปฝึกตั้งตัวในทางนั้น" และ
ในฐานะที่เป็น "ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญ" เมื่อ "ตั้งตัวเป็นชกวนา" ก็ควรจะได้
เปรียบ "ชกวนาสามัญ"¹ ดังนั้นนอกจากนักเรียนฝึกหัดครูฝึกกรรมสามารถรับราชการ
ครูได้แล้ว ถ้าหาก "จะลาออกไปตั้งตัวเป็นชกวนาทางราชการก็ไม่รังเกียจ" เพราะ
"ยิ่งได้พวกนี้มาากๆ ก็จะได้ตัวอย่างของชกวนาไทยมากขึ้น สำหรับหน้าที่ผู้ใหญ่บ้าน
กำนัน และหัวหน้าสหกรณ์ ถึงจะไคคนพวกนี้ก็ไม่เสียหลาย เพราะคนพวกนี้เอง จะไค
ออกไปเป็นเชื้อสำหรับคหบดี (Middle Class) ของเราต่อไป"²

ใน พ.ศ. 2460 จึงได้มีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูฝึกกรรมชั้นประถม
ขึ้น ณ บริเวณโรงเรียนข้าราชการพลเรือน วังสระปทุม โดยรับนักเรียนหัวเมืองที่
สมุหเทศาภิบาล มณฑลต่างๆ คัดเลือกส่งเข้ามา โดยมีพื้นฐานความรู้อย่างต่ำชั้นมัธยม
ปีที่ 3³ ต่อมาโรงเรียนไคย้ายออกไป ทั้งในหัวเมืองเขตเพาะปลูกจังหวัดนครปฐม
เพื่อความสะดวกในการขยายเนื้อที่ดิน แปรแปลงเพาะปลูก และจะไคไม่เป็นที่
สำหรับการเรียนของนักเรียนฝึกกรรมที่คองทำงานหนัก ใช้แรงงาน จะไคไม่เกิด
ความเบื่อหน่าย ท้อแท้ เมื่อเปรียบเทียบกับการเรียนในห้องเรียนที่สะดวกสบายของ
นักเรียนมหาวิทยาลัย⁴

โรงเรียนฝึกกรรมส่วนกลางนี้ไคย้ายสถานที่ตั้ง 2 ครั้ง ค่ายกัน คือ

¹ หจช, ร6ศ4/27, เรื่องคิกจะจัดโรงเรียนฝึกกรรม หลักสูตร -
โรงเรียนฝึกกรรม.

² หจช, ร6ศ4/26, เรื่องคิกจะจัดโรงเรียนฝึกกรรม.

³ รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 9, พ.ศ. 2459, หน้า 23.

⁴ รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11, พ.ศ. 2461, หน้า ๗.

ใน พ.ศ. 2467 ย้ายไปอยู่ที่บางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และ พ.ศ. 2468 ย้ายไปตั้งอยู่ที่อำเภอทับกวาง จังหวัดสระบุรี ซึ่งเป็นเขตที่ดินที่เคยทำไร่นามาก่อน และเจ้าของที่ดินยกให้แก่โรงเรียน¹

โรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาระดับกลางแห่งนี้สามารถผลิตบุคคลากร เขารับราชการเป็นครูศึกษาระดับ ในโรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาระดับมณฑลต่างๆ ได้แก่ นครสวรรค์ อุตรดิตถ์ พายัพ นครราชสีมา ปักธานี นครชัยศรี อยุธยา นครศรีธรรมราช และภูเก็ต บางคนก็เป็นครูใหญ่โรงเรียนประจำบาล ซึ่งทำการสอนประถมศึกษาในปีที่ 4 - 5 ทำให้โครงการสอนวิชาชีพศึกษาระดับมัธยม เริ่มขยายตัว ทั้งที่ตลอดเวลากำหนด ค่าเงินงานไม่ได้รับงบประมาณจากกระทรวงคลังเลย กระทรวงธรรมการต้องใช้วิธีแบ่งงบประมาณจากส่วนสามัญศึกษา²

ในคานหลักสูตรการเรียนนั้น โรงเรียนฝึกหัดครูประถมศึกษา ใช้เวลาเรียน 2 ปี โรงเรียนนี้ได้รับการวางรูปแบบแผนการศึกษา อย่างโรงเรียนศึกษาระดับในประเทศตะวันตกและฟิลิปปินส์³ ซึ่งเป็นความรู้ทางศึกษาระดับมัธยมที่ใช้ในเนื้อที่ขนาดใหญ่ (Plantation) และเป็นลักษณะการผลิตเพื่อการค้าหรือศึกษาระดับพาณิชย์ หลักสูตรความรู้ที่ให้เรียนวิชาสามัญ เทียบได้กับหลักสูตรประโยคครูสามัญ ได้แก่ วิชาภาษาไทย ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร คำนวณ เลข และบัญชี

¹ กค 15.2/24, เรื่องบันทึกการประชุมกรมการศึกษากาญ เพาะปลูก และชลสมบัติ พ.ศ. 2474.

² หจข, ร 7ศ1/1, บันทึกและรายงานโครงการศึกษา จดหมายกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ลงวันที่ 19 พฤษภาคม 2469.

³ หจข, ร 7ศ1/1, จดหมายกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ลงวันที่ 19 พฤษภาคม 2459.

ส่วนวิชาวิสามัญ คือ การกลั่นกรอง นั้น ต้องเรียน "วิทยาศาสตร์ สอนอย่าง -
 แปรกคึกส์ เพื่อให้รู้จักวิธีการ เพาะปลูกถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ ไม่ใช่จะให้
 วิทยาศาสตร์สำหรับการเพาะปลูก" โค้ดแก วิชาพฤกษศาสตร์ และเคมี ทั้งทฤษฎี
 และภาคปฏิบัติ กับวิชากลั่นกรองโดยตรง ซึ่งเป็นการเรียนรู้ในเรื่อง ดิน ปุ๋ย การ
 ป้องกันและการรักษาโรคพืช การใช้เครื่องมือ และภาคปฏิบัติในการทำแปลงเพาะ
 ปลูก¹

อย่างไรก็ตามความรู้ด้านกลั่นกรอง ซึ่งใช้หลักการ เพาะปลูกพืช ในเนื้อที่
 ขนาดใหญ่ (Plantation) นั้น โค้ดอธิบายถึง เทคนิคในการผลิต ที่ใช้ความรู้ -
 วิทยาศาสตร์ เครื่องมือเครื่องจักรแบบทันสมัยในการ เพาะปลูก เช่น กล่าวถึงระบบ
 การชลประทานที่ต้องใช้เครื่องจักร และความรู้ เทคนิควิทยาในการจัดการ² หลักการ
 คัดเลือกพันธุ์พืชตามหลักพฤกษศาสตร์ เพื่อให้ได้พันธุ์ที่ดีขึ้น การป้องกันและรักษาโรค
 รวมทั้งการบำรุงพันธุ์พืช ด้วยการใช้ตัวยา หรือปุ๋ยจากสารเคมี ซึ่งต้องใช้ความรู้
 ทางวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้ยังเรียนรู้การใช้แรงเครื่องจักรในการผลิต แทนการใช้
 แรงงานคนและสัตว์อย่างเก่า³

¹ หจข, ร6ศ4/26, เรื่องศึกษาระเบียบโรงเรียนกลั่นกรอง.

² หลวงสัมฤทธิ์ศิริธรรม (ผล สิ้นธุระเวชญ์), หลักแห่งกลั่นกรอง,
 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ พิมพ์ครั้งแรก,
 2472), หน้า 8 - 19.

³ หลวงสัมฤทธิ์ศิริธรรม (ผล สิ้นธุระเวชญ์), การสืบพันธุ์และบำรุงพันธุ์
 แห่งพืชสำหรับโรงเรียนกลั่นกรองทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมวิชาการ
 กระทรวงธรรมการ พิมพ์ครั้งแรก, 2472), หน้า 1 - 10.

นอกจากนี้ยังสอนความรู้ทางการค้าขาย เพื่อให้รู้ความต้องการพืชพันธุ์
ของตลาด และการกำหนดราคาตามลัทธิผลในการซื้อขาย และยังสอนค่านิยมการฝึกหัด -
ปฏิบัติการนำเอาพืชผลที่เพาะปลูกได้ในโรงเรียนนำไปขาย เพื่อคืนกำไรให้แก่ -
โรงเรียน¹

การสอนความรู้หลักการ เพาะปลูกตามหลักวิทยาศาสตร์นี้ นอกจากเป็น
การพัฒนาความรู้ทางด้านการผลิตแล้ว ยังเป็นความมุ่งหมายที่ต้องการให้ครูฝึกกรรม
เหล่านั้นสามารถอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติในชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์ให้เห็น มี
เหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งให้มีประกาศ คำชี้แจง เคื่อน
นักเรียนและครูไม่ให้เชื่อในไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลัง การลี้ภัยในที่ต่างๆ ซึ่ง
เป็นสิ่งลึกลับ อ่างถึงสมาคมนับ หรืออาจารย์ผู้วิเศษ ซึ่งสิ่งเหล่านั้นเป็นพวกนอก -
พุทธศาสนาอันไร้สาระ เหตุผล ซึ่งนักเรียนในฐานะผู้มีความรู้ "อย่าบังคับเชื่อถือสิ่ง
อันปราศจากเหตุผลเหล่านั้น จะใดไม่ตกเป็นเหยื่อของพวกนักล่อลวง อันจะนำไปสู่
หนทางชั่ว"² การให้ความรู้ดังกล่าวนี้ เป็นความมุ่งหมายของรัฐในการให้นักเรียน
ช่วยเผยแพร่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ให้แก่ศิษย์ ในอันที่จะสร้างสรรค์ความคิดที่เป็น
ระบบเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ ทั้งยังเป็นการตรวจสอบความคิดทางสังคม อันอาจ -
สร้างความไม่มั่นคงทางการ เมืองให้แก่รัฐด้วย

ส่วนหลักสูตรชั้นประถมศึกษาสามัญศึกษาระดับนั้น ในระดับนี้ได้กำหนดให้เป็น
แต่เพียงเรียนรู้หลักการ เพาะปลูกอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ขั้นต้น และเป็นการปลูกฝัง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20 - 23.

² หลวงสัมฤทธิ์ศึกษารม (ผล สิ้นธุระเวชฎ), หลักแห่งศึกษารม,
หน้า 25 - 26.

ให้รักการใช้แรงงาน¹ เพื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดความสนใจในความรู้อันเป็นเทคนิคการ เพาะปลูกได้ต่อไป ดังนั้น การสอนความรู้ในเทคนิคการ เพาะปลูกในชั้นนี้จึงไม่สูงไปกว่ากรรมวิธีการผลิต ที่ราษฎรชาวบ้านทั่วไปกระทำกันอยู่เพราะตำราเรียนที่ใช้ในชั้นประถม, กำหนดให้นักเรียนเรียนรู้และปฏิบัติโดยใช้เครื่องมือการ เพาะปลูกแบบพื้นบ้าน และใช้บุุขธรรมชาติ ตลอดจนยารักษาโรค อันเป็นวัสดุสารธรรมชาติที่หาได้ในหมู่บ้านเรา โดยไม่ให้ใช้สารเคมีวิทยาศาสตร์ เพราะถือว่าเกินความรู้ นอกจากหลักการคัดเลือกพันธุ์พืช เท่านั้น ที่สอนให้รู้จักการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่แข็งแรง ตามหลักการผสมพันธุ์พืชอย่างง่าย²

อย่างไรก็ตาม ผลการจักรโรงเรียนกสิกรรมนั้น ไม่สู้ประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมายที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีวางไว้ อุปสรรคที่สำคัญคือ ปัญหาจากการไม่มีงบประมาณจากรัฐบาลในการจัดการโรงเรียนประเภทนี้ ทั้งที่มีบุคลากร คือครู และผู้บริหารระดับสูง เช่น อธิบดีกรมวิสามัญศึกษา ซึ่งมีความรู้ทางวิชาการสำเร็จการศึกษาในสาขากสิกรรม จากสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และฟิลิปปินส์³ แต่การดำเนินงานของโรงเรียนกสิกรรมซึ่งตั้งมาได้ 14 ปี กลับได้รับการวิจารณ์จากหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร อนุกรรมการสภาเผยแผ่พาณิชย์ เมื่อครั้งประชุมคณะ

¹ หจข, ร 6ศ 2/12, ประมวลวิชาพิเศษ หัวข้อการสอนวิชาอาชีพ แผนกกสิกรรม สำหรับชั้นประถมศึกษา.

² ฎรายละเอียดใน พระยาเทพศาสตร์สถิตย์, การเพาะปลูกสำหรับโรงเรียนประถมทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท พิมพ์ครั้งที่ 5, 2466, และโดยผู้แต่งคนเดียวกันนี้ใน หลักการสอนวิชาทำสวนสำหรับชั้นประถมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2467).

³ หจข, ร 7ศ 1/1, บันทึกและรายงานโครงการศึกษา.

กรมการศึกษาคาร เพาะปลูกและชลสมบัติว่า จัดตั้งขึ้นอย่างไรไม่มีประมาณ และโครงการ
ที่เป็นขั้นตอน โรงเรียนกสิกรรม มีโครงหลักสูตรการสอนเป็นการกสิกรรมพาณิชย์ ซึ่งเป็น
การเพาะปลูกพืชไร่ขนาดใหญ่ (Plantation) โดยหลักการแล้วควรมีการจัดตั้งสถานี
ทดลองกสิกรรม เพื่อร่วมมือกันค้นคว้าทดลอง ในเรื่องเทคนิคและกรรมวิธีในการผลิต แต่
ในทางปฏิบัติผู้บริหารการศึกษาไม่สามารถจัดหาได้ เพราะต้องใช้งบประมาณในอุปกรณ์และ
บุคลากรจำนวนมาก

หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ทรงชี้ให้เห็นว่าโรงเรียนกสิกรรมกลางที่ตั้งอยู่ที่
ทับทิมพานั้น ตามหลักการควรตั้งอยู่ในที่ชุมชน เป็นศูนย์กลางการให้การศึกษาการกสิกรรม แก่
กสิกรทั่วไป แต่ปรากฏว่าโรงเรียนแห่งนี้ ตั้งอยู่ในท่าเล "ชายคองพระยาไฟ ซึ่งเป็นที่ ๆ
ไซ้ชุกชุม และมีพลเมืองน้อย ห้างพื้นที่ไม่เป็นตัวอย่างสำหรับตามที่ผู้นำเจ้าพระยา หรือที่
แถวโคราช" ² ที่ดินดังกล่าวไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้สะดวก เพราะถนนหนาปกคลุม
สูง และเมื่อโรงเรียนไม่ใช้งบประมาณจากรัฐ การดำเนินการเพาะปลูกในเนื้อที่กว้าง-
ขวางเช่นนี้ ต้องใช้แรงเครื่องจักรช่วยอย่างมาก จึงเป็นไปได้ยาก ยิ่งไปกว่านี้ยังเป็น
ปัญหาที่เมื่อโรงเรียนมุ่งผลิตพืชผลเพื่อการค้า โดยหวังกำไรเป็นเงินนำมาบำรุงโรงเรียน
นั้น ปรากฏว่า ความวิธีการนี้ต้องใช้เงินทุนจำนวนมากเพื่อซื้อเมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง
และเครื่องจักร ซึ่งโรงเรียนก็จัดการไม่ได้เต็มที่เพราะขาดเงินทุน ³

เมื่อเป็นเช่นนี้ โรงเรียนกสิกรรมทับทิมพานจึงเป็นเพียงสถานที่อบรมครูจาก

¹ หจช., กส. 15. 2/24, บันทึกการประชุมกรมการการศึกษาเพาะปลูกและ
ชลสมบัติ พ. ศ. 2474.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

มณฑลต่างๆ ซึ่งก็ไม่ได้หมายความว่าประสบความสำเร็จเท่าใดนัก เพราะพื้นฐาน
 ความรู้ของนักเรียนครู เหล่านี้ไม่สู้ดีนัก เมื่อขาดการศึกษาที่ลึกซึ้งเพียงพอยอมทำให้
 "ไม่มีใครมีความพลัดแปลงใช้หลักการ ศึกษาที่ได้เรียนมา"¹ การกลับไปทดลองปฏิบัติ
 การเรียนสอนในโรงเรียน ตามภูมิฐานะเดิมจึงไม่สู้ได้ผลดี ซึ่งเป็นการสร้างปัญหา
 ให้แก่โรงเรียนฝึกหัดครูฝึกกรรมมณฑลอย่างยิ่ง หม่อมเจ้าสิทธิพร ทรงเห็นว่าสภาพ
 โรงเรียนเหล่านั้น ถึงแม้จะมีงบประมาณจัดการบ้าง แต่ขาดบุคลากรดำเนินงานที่มี
 ความรู้ การสอนของโรงเรียนจึง "ไปทางถดถอยเรื่อยลงเรื่อยๆ"² กล่าวคือ
 สอนการทาสวนผักเพื่อใช้บริโภค อันเป็นการสอนหลักการ บริโภคที่ดีให้แก่เด็ก -
 นักเรียน ส่วนการเพาะปลูกพืชอย่างอื่นก็ทำไปโดยไม่มีจุดหมาย ทั้งที่โรงเรียน
 ฝึกกรรมควรต้องให้ความรู้เกี่ยวกับพันธุ์พืช การใช้เครื่องมือ ปลูก ยารักษาโรค ให้
 เป็นความรู้ที่ใหม่และสูงกว่าการเรียนรูจากบรรพบุรุษในตระกูล ซึ่งในการที่จะสอน
 ความรู้เช่นนั้นได้ ต้องใช้การทดลองปฏิบัติการ เป็นหลักเพื่อนำไปใช้สอนนักเรียนต่อ
 ไปอย่างได้ผล³

จากสภาพของโรงเรียนฝึกกรรมดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าการขยาย
 ความรู้ เพื่อพัฒนาการผลิตให้แก่ราษฎรนั้น ไม่ได้ผลดีมากนัก โรงเรียนฝึกกรรมจึง
 เป็นเพียงสถานศึกษาที่ผลิตครูฝึกกรรมได้ปีละไม่มาก ทั้งโรงเรียนประถมฝึกกรรม
 ก็ขยายตัวไปได้น้อย เมื่อเทียบกับอัตราการประชากรของประเทศ ทั้งนี้เพราะรัฐบาล
 มิได้ให้ความร่วมมือกับผู้นำทางการศึกษา ทำให้ขาดงบประมาณ และยังหลังการ

¹ หจช, กส15.2/24, บันทึกการประชุมกรรมการการศึกษาการเพาะ
 ปลูก และชลสมบัติ พ.ศ. 2474.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คณะราษฎรไม่ให้ความสนใจต่อโครงการ
กสิกรรมศึกษาเลย ทำให้โรงเรียนกสิกรรมเหล่านี้ต้องยุบเลิกกิจการไป ก่อนที่จะมี
การปรับปรุงเสียอีก

โรงเรียนหัตถกรรม

เป็นโรงเรียนที่สร้างขึ้นตามความดำริจัดการศึกษาสายอาชีพ ของ -
เจ้าพระยาพระเสด็จ ซึ่งท่านเห็นว่าสังคมไทยควรได้รับการพัฒนาช่างฝีมือพาณิชยศิลป์
ด้วยการบำรุงช่างฝีมือประเภทศิลป์แบบพื้นเมือง ให้มีความรู้ในฝีมือช่างพาณิชยศิลป์ อัน
เป็นประติมากรรม เครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน และเป็นการผลิตเพื่อการ
ค้าให้สามารถแข่งขันกับสินค้าจากต่างประเทศ ซึ่งผลิตด้วยเครื่องจักร ทำให้ราคา
ถูกกว่า¹

อย่างไรก็ตามความคิดนี้ ได้รับการจัดการขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6
เจ้าพระยาพระเสด็จได้จัดตั้งโรงเรียนการช่างฝีมือ ซึ่งต่อมาคือ โรงเรียนเพาะช่าง
ขึ้นใน พ.ศ. 2456 โดยใช้เงินเรียไรจากราชการกระทรวงธรรมการ² และ
เหมือนกับโรงเรียนสายอาชีพอื่นๆ โรงเรียนนี้ไม่ได้รับความสนใจและงบประมาณ
จากรัฐบาลเลย

โรงเรียนเพาะช่างเป็นสถานศึกษา เพื่ออนุรักษ์วิชาช่างฝีมือไทยเดิม
โดยใช้เครื่องมือและความรู้เทคนิควิทยาศาสตร์ เข้าประสมประสานในการประติมากรรม
งานฝีมือ กล่าวคือ ในวิชาพื้นฐานนอกจากการเรียนวิชาสามัญแล้ว ก็เน้นหนักการ
วาดเขียนและเขียนแบบเบื้องต้น โดยอาศัยหลักเรขาคณิต การคำนวณ และเครื่องมือ

¹ หจข, ศบ. 50.2/3, รายงานจัดการโรงเรียนช่าง พ.ศ. 2453.

² เรื่องเดียวกัน.

เข้าช่วย เช่น วงเวียน ไม้ฉาก ไม้บรรทัด ในขณะที่เดียวกันได้แบ่งสาขาวิชาต่างออกตามกลุ่มช่างในราชสำนัก คือ ช่างเขียน ช่างปั้น ช่างไม้ ช่างถม และช่างจักสาน¹

โรงเรียนแห่งนี้เป็นที่ฝึกหัดช่างฝีมือไทยป้อนระบบราชการตามหน่วยงานต่างๆของรัฐ และต่อมาได้ขยายให้เป็นที่ฝึกหัดครูวิชาช่างและวาดเขียน เพื่อป้อนโรงเรียนประจำณฑลและประถมวิสามัญ โดยจักให้มีการ อุดหนุนนักเรียนนอกตา เพื่อฝึกหัดวิชาชีพในทางช่างด้วย อย่างไรก็ตามก็เนื่องจากงบประมาณในการจัดการโรงเรียนนั้นมีอยู่ไม่มาก กิจการโรงเรียนจึงไม่สามารถขยายตัวได้เท่าใดนัก

โรงเรียนพลศึกษา

เป็นโรงเรียนที่ตั้งขึ้นตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 ในสมัยเจ้าพระยาพระเสด็จซึ่งต้องการให้เป็นโรงเรียนสายอาชีพทางด้านค้าขาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้เป็นตัวกลางในการติดต่อซื้อขายระหว่างผู้ผลิต คือราษฎรโดยทั่วไปในผลิตภัณฑ์ทั้งทาง กลักรรรมและหัตถกรรม กับผู้ซื้อ คือผู้บริโภคทั้งภายในและภายนอกประเทศ ความรู้ในระบบการค้าอันเป็นเรื่องของระบบธุรกิจการค้าแบบเสรีนิยมตามแบบสมัยใหม่¹

ในระยะแรกได้จัดตั้งโรงเรียนพลศึกษา วัคธาบูรณะ พ.ศ. 2456 แต่ไม่สู้ได้รับความนิยมนัก² - อย่างไรก็ตามก็มีผู้จัดตั้งโรงเรียนพลศึกษา วัคมหาพฤชาราม ขึ้นอีกแห่งหนึ่งใน พ.ศ. 2458³ ซึ่งต่อมาได้รวมกิจการโรงเรียนทั้งสองแห่งเข้า

¹ หจช, ร6ศ10/13, หลงเกล้าถวายความเห็นจะจัดการศึกษา ร.ศ. 131

สำหรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย คราวที่ 1 พ.ศ. 2455.

² หจช, ศธ.52.3/1, โรงเรียนพลศึกษารวมวัคธาบูรณะ.

³ หจช, ศธ.52.1/20, จัดโรงเรียนพลศึกษาขึ้นที่บ้านพระยาพิพัฒน์โกษา.

ด้วยกัน และย้ายไปอยู่ที่วัดแก้วแจ่มฟ้า¹

โรงเรียนพัฒนศึกษารัตนกลาวไคดำเนินการสอนโดย แแบ่งหลักสูตรออกเป็น 2 ระดับ คือ ระเบียบประณมพัฒนศึกษาร-รับสมัครผู้ที่สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ 3 หลักสูตรการเรียน 3 ปี และระเบียบมัธยม ผู้สมัครเรียนต้องจบมัธยมปีที่ 6 หรือศึกษาต่อจากระเบียบประณมพัฒนศึกษาร ใช้เวลาเรียน 2 ปี หลักสูตรดังกล่าวนี้กำหนดให้เรียนวิชาสามัญ เทียบเท่าชั้นมัธยมศึกษาและปลาย กับให้เรียนวิชาวิสามัญ ทางความรู้กิจการค้าและการเสมียนชั้นต้น ไคแก่ การทำบัญชี พิมพ์ดี ความรู้เบ็ดเตล็ด กำนการ เงิน การธนาคาร ระเบียบการชื้อขายระหว่างประเทศและชาวเลข² นอกจากวิชาซึ่งให้ความรู้สำคัญ ท้าเป็นต้องเปิดสอนขึ้นโดยเร็ว ตามความเห็นของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เกี่ยวกับเหตุการณ์ค้าตะวันออก คือ วิชาเศรษฐวิทย (Political Economy) หรือเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบัน วิชานี้ถือเป็นหัวใจของความรูระบบการค้าในสมัยใหม่ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคมสมัยใหม่ที่มีความเจริญทางการค้าแบบเสรีนิยม ทั้งนี้เพื่อฝึกหัดให้นักเรียนมีความเข้าใจระบบการค้าได้อย่างดี และสามารถเป็น "นายหน้าขายสินค้า"³ ได้อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิชานี้กระทำไคไม่กว้างขวางนัก ไพราะปรากฏว่า พระยาสุรียานุวัตร ผู้ซึ่งได้เขียนเศรษฐวิทยาขึ้นเป็นตำราเรียนวิชาให้แก่กระทรวงธรรมการนั้น⁴ ไคอธิบายถึงระบบเศรษฐกิจที่สังคมไทยควรจะเป็น คือ จักรระบบใหม่การแบ่งงานกันทำ ในระบบการผลิตเพื่อการค้า และควรต้องสร้างชนชั้นกลางขึ้นมาในระบบการค้า เพื่อให้เป็น

¹ เรื่องเดียวกัน.

² รายงานประจำปีกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 7, พ.ศ. 2457.

³ หจข, ศธ. 52.3/2, พระโอรยาทร กิจแจ่งวิจิตรจัดการแผนกพัฒนศึกษาร.

⁴ รายงานประจำปีกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 12, พ.ศ. 2462, หน้า 48.

ฐานทางเศรษฐกิจของประเทศ รัชกาลที่ 6 ทรงวิจารณ์คัดค้านความคิดนี้ว่าไม่เหมาะสมกับสังคมไทยเนื่องจากเมืองไทยเป็นสังคมที่ไม่มีชนชั้น ฐานะของคนไทยมีเพียง 2 ระดับ คือ พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้นำ กับราษฎรซึ่งเสมอเท่าเทียมกันหมด การสร้างชนชั้นกลางหรือหลักการแบ่งงานกันทำ เป็นสภาพการณ์ทำลายลักษณะสังคมไทย ที่มีอุดมการณ์ความค้ำสอนทางพุทธศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคนไทยให้รู้จักการสงเคราะห์ หรือบริจาค และให้พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข โดยไม่ต้องมีการแบ่งชนชั้น¹

เมื่อได้รับการคัดค้านเช่นนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงมิได้มีการผลิตตำราเรียนประเภทนี้ แต่ได้เขียนบทความเผยแพร่ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น อธิบายระบบการค้าแบบเสรีนิยม เพื่อกระตุ้นให้คนไทยนิยมการค้ามากกว่าการรับ - ราชการ² อย่างไรก็ตามความรู้ เศรษฐศาสตร์ ถูกสั่งห้ามสอนในโรงเรียนโดยเด็ดขาด เมื่อ พ.ศ. 2473³ และได้มีการปรับปรุงหลักสูตรพาณิชย์การขึ้นโดยเน้นความรู้เชิงปฏิบัติในด้านการธุรกิจการค้าระดับชั้นเสมียน ตามแบบโรงเรียนพาณิชย์การในอังกฤษ⁴

¹ ใฉัตรทิพย์ นาถสุภา, "ความคิดทางเศรษฐกิจของพระยาสุริยานุวัตร," เศรษฐกิจการเมือง Political Economy หรือเศรษฐกิจวิทยาเล่ม 3 ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพนางคุณหาดี วรตะวีโร พ.ศ. 2519, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์การพิมพ์, 2519), หน้า 21 - 32 และ 34 - 35.

² อานรายละเอียดในเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, เรื่องต่างๆของกรุงเทพ โดยเนื่องด้วยเศรษฐกิจ, หอสมุดคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2476.

³ หจช, ศธ.52.1/22, การพิจารณาหลักสูตรพาณิชย์การใหม่ พ.ศ. 2471 - 2473.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

อย่างไรก็ดี โรงเรียนพณิชยการนี้ไม่เป็นที่ยอมรับของราษฎรนักเพราะนักเรียนที่เลือกเรียนทอในสายนี้ ส่วนมากมีพื้นฐานการศึกษาอ่อนและไม่สู้สนใจการเรียนมาก และเมื่อสำเร็จการศึกษาก็มักมีปัญหาในการหางานทำในบริษัท เพราะไม่สามารถแข่งขันกับนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนอัสสัมชัญ หรือกรุงเทพฯคริสเตียน ซึ่งได้รับการฝึกฝนด้านภาษาต่างประเทศมากกว่า และยังสอนหลักสูตรพิเศษด้านการบัญชี พิมพ์ดีด ขวเลข เช่นเดียวกับหลักสูตรพณิชยการ เมื่อสภาพโรงเรียนพณิชยการเป็นเช่นนี้ กิจการของโรงเรียนจึงไม่เจริญก้าวหน้ามากนัก นอกจากนี้สภาพเศรษฐกิจและระบบการค้าภายในประเทศยังไม่ขยายตัวมากพอที่จะสร้างความต้องการในการรับเด็กนักเรียนทางพณิชยเหล่านี้เข้าทำงาน

โรงเรียนฝึกหัดครู

ในสมัยนี้รัฐบาลได้จัดการวางระเบียบการโรงเรียนฝึกหัดครู ให้เป็นแบบแผนอันเดียวกันตามระบบการศึกษาแบบใหม่ ซึ่งกระทรวงธรรมการให้ความสำคัญต่อการผลิตครูอย่างมาก เพราะถือว่า ครูเปรียบเหมือน "ช่างปั้นซึ่งต้องปั้นภาชนะ คือกุลบุตร ให้ใครปรากฏถูกสัดส่วนตามความประสงค์แห่งรัฐประศาสน์² ดังนั้น อุดมการณ์ทางการศึกษาที่รัฐวางไว้ให้โรงเรียนทำหน้าที่อบรมความคิดและแนวประพฤติของราษฎรให้เป็นพลเมืองดี ตามระเบียบสังคมที่ผู้นำรัฐวางไว้นั้น จะประสบความสำเร็จได้จึงขึ้นอยู่กับครูเป็นสำคัญ

โรงเรียนฝึกหัดครูในช่วงนี้ได้รับบทขยายมากขึ้น มีทั้งโรงเรียนฝึกหัดครู

¹ หจข., ศธ.52.1/17, โรงเรียนพณิชยการ. ในรายงานเรื่องจัดการ

โรงเรียนเป็นโครงการจะจัด พ.ศ.2470.

² รายงานประจำปี กระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 20, พ.ศ.2470, หน้า 3.

มัธยมในกรุงเทพและหัวเมืองตามมณฑล¹ ที่ได้สอนในโรงเรียนมัธยมหัวเมืองนั้น ซึ่งรับนักเรียนระดับความรู้มัธยม 6 ฝึกหัดวิชาครู เน้นการบริหารโรงเรียนเพื่อสร้างครูใหญ่ หรือผู้ตรวจการ ศึกษา และเป็นฝึกหัดครูสอนภาษาต่างประเทศในโรงเรียนที่เปิดสอนถึงชั้นมัธยมปลาย โรงเรียนอีกระดับหนึ่งคือ โรงเรียนฝึกหัดครูประถมและครูมูล ทั้งในกรุงเทพและหัวเมืองมณฑลต่างๆ โดยรับสมัครนักเรียนที่จบชั้นมัธยมปีที่ 3 และประถมสามัญตามลำดับ นอกจากนี้ยังจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพ อย่างไรก็ตามระบบการจัดการฝึกหัดครูนี้ใช้โรงเรียนฝึกหัดครูในกรุงเทพเป็นศูนย์กลางใหญ่สำหรับการผลิตครู ซึ่งได้รับการคัดเลือกจากสมุหเทศาภิบาลมณฑลต่างๆ เข้ามาเรียนและกลับออกไปเป็นครูสอนโรงเรียนประถม - มัธยมในหัวเมืองนั้น²

ในด้านหลักสูตรความรู้วิชาครูแบบใหม่นั้น เป็นไปตามเนื้อหาซึ่งได้วิเคราะห์ผ่านมาแล้วในบทก่อนนี้ ซึ่งพอสรุปให้เห็นหลักการ ศึกษาแบบใหม่ที่ให้ความสำคัญกับวิธีการศึกษาที่ใช้ระบบเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ ซึ่งใช้ข้อสรุปสังเกตจากประสบการณ์ในการเรียนรู้กฎธรรมชาติและการศึกษาทางจรรยา ฝึกอบรมจิตใจให้เป็นคนที่มีจิตสำนึกของจริยธรรมแห่งการ เป็นพลเมืองดีของชาติที่ตระหนักในความเป็นชาติไทย ที่มีระบบการปกครองภายใต้ผู้นำองค์เดียวกันคือ องค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งมีหน้าที่รักษาระเบียบสังคมให้ราษฎรปฏิบัติตามกฎหมาย และยึดถือในพุทธศาสนา อันเป็นเครื่องกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตของราษฎรในสังคม³

¹ รายงานประจำปีกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11, พ.ศ. 2461 หน้า ฉ.

² รายงานประจำปีกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11, พ.ศ. 2461 หน้า ฉ-ญ.

³ หจช, ร 7 ศ 1/21, หลักสูตรประโยคครูประถม - มัธยม และการเลื่อนวิทยฐานะครู ของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2472.

ความรู้ของครูแบบใหม่สามารถถ่ายทอดไปสู่นักเรียน โดยที่ระบบการ -
ฝึกหัดครูให้ความสำคัญต่อครูในฐานะที่เป็นแหล่งของความรู้ที่นักเรียนต้องยอมรับ และ
ถึงแม้จะมีครูพูดถึงความสำคัญของห้องสมุดในฐานะแหล่งความรู้ เช่นเดียวกัน แต่สภาพ
ความเป็นจริงในขณะนั้นกิจการห้องสมุดเพิ่งเริ่มมีขึ้น และเกือบไม่เป็นที่รู้จักกันเลยใน
สังคมไทย - ดังนั้นครูจึงมีฐานะเป็นผู้ให้ความรู้อย่างสมบูรณ์และไม่อาจโต้แย้งได้ ครูจึง
ได้รับการปฏิบัติในฐานะของบุชณียบุคคล ที่พึงเคารพอย่างยิ่ง¹

ถึงแม้ว่าโรงเรียนฝึกหัดครูขยายตัวมากขึ้น แต่จำนวนครูซึ่งสำเร็จการศึกษา
จากโรงเรียนฝึกหัดครู และเป็นที่คาดว่าต้องเป็นผู้มีความรู้ตามมาตรฐานครูสมัยใหม่นั้น
ยังมีจำนวนไม่เพียงพอต่อปริมาณโรงเรียนทั่วทั้งพระราชอาณาจักร เมื่อพิจารณาจาก
ตารางที่ 22, 23 เห็นได้ว่าจำนวนครูทั้งหมด ตั้งแต่ พ.ศ. 2437 - 2475 นั้น
รวมทั้งสิ้นคิดเฉลี่ยเป็นชาย 960 คน หญิง 100 คน และแบ่งเป็นครูมูล - ประถม
ชาย 780 คน ครูมัธยมชาย 190 คน และครูมัธยมหญิง 90 คน จำนวนครูเหล่านี้คิด
เป็นเพียง 11 % ของจำนวนครูทั้งหมดของโรงเรียนทุกประเภท และเป็น 30 % ของ
ครูโรงเรียนรัฐบาล แสดงให้เห็นว่าระบบการศึกษาไทยยังขาดครูซึ่งได้ประกาศนียบัตร
ครูอีกจำนวนมาก ในการแก้ปัญหาเหล่านี้ กระทรวงธรรมการพยายามจัดให้มีการฝึกอบรม
สอน - สอนไล่ความรู้ครูในหัวเมือง เพื่อเป็นการยกระดับฐานะครูให้สูงขึ้นด้วย -
ตำแหน่งและเงินเดือนทางราชการ เป็นการจูงใจให้นักเรียนนิยมการศึกษาวิชาชีพครู
มากขึ้น

อย่างไรก็ตามการผลิตครูแบบใหม่ขึ้นนี้ มิได้หมายความว่าระบบการศึกษา
แบบใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการสอนความรู้ทางวิทยาศาสตร์ สามารถขยายออก

¹ หจข; ร7ศ1/21, หลักสูตรประโยคครูประถม - มัธยม และการเลื่อน
วิทยฐานะครู ของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2472.

ไปสู่ราษฎรในระดับล่างได้ เพราะสภาพความเจริญทางวัตถุ หรือข่าวสาร ข้อมูล
 โศกที่เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงนั้นแทรกซึมผ่านเข้าไปในเขตชนบทได้ช้ำมาก
 นักเรียนในท้องถิ่นนั้น ต้องเรียนรู้ความจริงทางวิทยาศาสตร์ด้วยจินตภาพ และ
 การท่องจำ ซึ่งไม่มีปัญหาว่าการรับความรู้ทางสังคมเป็นไปอย่างไร ในขณะที่
 ที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่น้อยมาก
 จึงไม่ก้าวหน้ามากนัก

จากสภาพของโรงเรียนสายอาชีพทั้งสี่ประเภท ดังกล่าวมานี้ถือ
 ได้ว่าเป็นความพยายามของผู้นำทางการศึกษารุ่นใหม่ ที่คิดจัดตั้งขึ้น ถึงแม้ว่ามีได้
 ประสพผลตามความมุ่งหมายที่หวังให้การศึกษาประเภทนี้ ช่วยสร้างกำลังคนชั้นกลาง
 ขึ้นในสังคมไทยด้วยอาชีพกสิกรรมและพอค้า ทั้งนี้เพราะนโยบายของผู้นำรัฐ มิได้ให้
 ความสนใจต่อโครงการนี้ ทั้งสภาพเศรษฐกิจและสังคมก็ยังพัฒนาไม่เต็มที่ จึงไม่
 เปิดโอกาสให้นักเรียนเหล่านี้สามารถเบนออกจากอาชีพรับราชการ มาสู่วงการ
 ธุรกิจหรือสร้างตัวได้จากการ เป็นคนหบคึกสิกรรม ดังนั้นการดำเนินงานของโรงเรียน
 แต่ละประเภท จึงมิได้ขยายตัวกว้างขวางมากนัก ดังปรากฏในตารางที่ 24, 25
 ซึ่งแสดงสถิติจำนวนนักเรียนในโรงเรียน ประเภทฝึกหัดครูวิสามัญ และนักเรียน
 สามัญในโรงเรียนกสิกรรมและพาณิชย์กรรม ที่มีจำนวนน้อย และคงที่

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุดมศึกษา

การศึกษาระดับนี้ยังไม่มี การเปลี่ยนแปลงจากสมัยรัชกาลที่ 5 มากนัก โรงเรียนระดับอุดมศึกษายังคงเป็นโรงเรียนสังกัดกระทรวงต่างๆที่ตั้งขึ้น เพื่อผลิตบุคลากรป้อนระบบราชการ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 สาย คือ สายราชการพลเรือน และสายราชการทหาร โรงเรียนต่างๆเหล่านี้มีบทบาทในสังคมไทยในฐานะสถานศึกษาระดับสูง ที่สร้างกลุ่มข้าราชการรุ่นใหม่ ซึ่งเริ่มมีพลังต่อรองทางการเมืองที่สำคัญอย่างมาก ในขั้นจะได้ศึกษาถึงบทบาทดังกล่าวของโรงเรียนประเภทนี้บางแห่ง ได้แก่ โรงเรียนข้าราชการพลเรือน โรงเรียนกฎหมาย และโรงเรียนนายทหารบก โรงเรียนข้าราชการพลเรือน หรือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เป็นสถานศึกษาที่กลุ่มผู้นำรัฐในต้นรัชกาลที่ 6 ร่วมกันจัดตั้งขึ้นให้เป็นอนุสรณ์ขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยวางเป้าหมายให้เป็นสถาบันการศึกษาพลเรือนระดับสูง ที่ผลิตข้าราชการระดับสูงให้แก่ทุกกระทรวง ที่เรียกว่า Civil Service โดยรักษาสถาบันธรรมเนียมราชประเพณีเดิม ของการเป็นขุนนางสัญญาบัตร ที่ต้องถวายตัวเป็นมหาดเล็กในอดีต¹ สมเด็จพระเจ้าอนงยาเชอกรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงเสนอให้วางรูปแบบการศึกษา แบบโรงเรียน - อุดมศึกษาในเยอรมันและฝรั่งเศส ที่เรียกว่า School of Science ซึ่งเน้นการสอนความรู้เทคนิคเฉพาะด้านสาขาต่างๆ เช่น กฎหมาย การปกครอง วิศวกรรม และการเกษตร เป็นต้น เพื่อป้อนความต้องการของหน่วยราชการแต่ละอย่าง²

¹ หจช, ร6ศ4/30, จกหมายกราบบังคมทูล ของเจ้าหมื่นศรีวรวงษ์ ลงวันที่ 26 ธันวาคม ร.ศ. 129 พ.ศ. 2453.

² เรื่องเดียวกัน.

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ ทรงเห็นว่าวิธีการนี้ ช่วยประหยัดเงินของรัฐ เพราะสามารถปรับปรุงกิจการโรงเรียนขนาดเล็ก ให้สวมรอยเข้ากับโรงเรียนดังกล่าวได้ ซึ่งโรงเรียนที่สอนเทคนิคเฉพาะค่านนี้ สามารถใช้ประโยชน์ได้ดีกว่าการตั้งมหาวิทยาลัย (University) ซึ่งเป็นสถาบันวิจัยทางวิชาการระดับสูงซึ่งสังคมไทยโดยเฉพาะระบบราชการในขณะนั้น ยังไม่มีความต้องการนักวิจัยในระดับดังกล่าว นอกจากนั้นทรงวางหลักการรับสมัครนักเรียน ให้เปิดกว้างสำหรับบุคคลทั่วไป โดยไม่กำหนด ชาติตระกูล แต่ขอให้เฉพาะ "บุตรผู้มีบรรดาศักดิ์" ให้เข้าเรียนได้ก่อน - - - - - ถึงแม้จะมีความรู้หย่อนกว่าบุตรสามัญชน เพราะถือว่าเป็นการ "เลี้ยงบุตรผู้รับราชการ" การที่เปิดรับนักเรียนโดยไม่จำกัดชั้น เป็นเพราะทรงต้องการแสดงให้เห็นว่า สังคมไทยมิได้มีชนชั้น มีแต่เพียง "เจ้าและคนสามัญ" มิให้เข้าใจว่ามี class โดยเฉพาะต่างๆ ซึ่งวิธีการนี้จะทำให้สถาบันกษัตริย์เป็นที่ยอมรับในสังคมได้เพราะ Monarchy จะทรงอยู่ได้ควย "Demacracy" 1

โรงเรียน "ข้าราชการพลเรือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" จึงถือกำเนิดขึ้น ใน พ.ศ. 2454 นั้นเอง ให้โรงเรียนขนาดเล็กเป็นพื้นฐานการจัดการ โดยรวมเอาโรงเรียนแพทย์และฝึกหัดครู ในสังกัดกระทรวง - - - - - ธรรมการ โรงเรียนเพาะปลูก และการทดลอง สังกัดกระทรวงเกษตราธิการ เข้ามาตั้งเป็นแผนกต่างๆ คือแผนกรัฐประศาสน์ศึกษา แผนกแพทย์ แผนกการฝึกหัดครู ซึ่งต่อมาคือแผนกวิทยาศาสตร์ และอักษรศาสตร์ แผนกชั้นตรีศึกษา หรือวิศวกรรม โรงเรียนข้าราชการพลเรือนแห่งนี้ จึง "เป็นสถานศึกษาราชการพลเรือนอย่างโรงเรียน - - - - - นายร้อย เป็นที่ศึกษาราชการทหารบก แลโรงเรียนนายเรือ เป็นที่ศึกษาราชการผ่าย

1 เรื่องเดียวกัน.

ทหารเรือฉะนั้นแล นับเป็นโรงเรียนอุดมศึกษา... ในพระบรมราชูปถัมภ์¹ ใต้จัดสอนตามหลักสูตร ตามความต้องการข้าราชการระดับสัญญาบัตรของกระทรวงต่างๆ นอกจากนั้นยังเป็นสถานที่จัดสอบเลื่อนฐานะของข้าราชการชั้นเสมียนเอก ซึ่งเป็นตำแหน่งข้าราชการชั้นสัญญาบัตรชั้นต้น²

มาตรฐานความรู้ที่กำหนดในหลักสูตร นั้น เป็นความรู้ระดับประกาศนียบัตรหรืออุดมศึกษาระดับต้น โดยเน้นความรู้เทคนิคเชิงปฏิบัติในงานราชการมากกว่าความรู้เชิงวิชาการในแต่ละแผนก

แผนกรัฐประศาสนศาสตร์ เป็นแผนกที่ฝึกนักเรียนการปกครอง ชั้นสำรวจ นายเวร อันเป็นตำแหน่งมหาดเล็กสัญญาบัตร เมื่อจบการศึกษาและผ่านการฝึกงาน 1 ปี กับผู้ว่าราชการจังหวัดก็จะได้รับบรรจุในตำแหน่งปลัดอำเภอชั้นราชบุรุษ³ หลักสูตรวิชาที่เรียนอยู่นั้น นอกจากเรียนวิชาเสมียนเอก ยังเรียนวิชาเฉพาะในด้านการปกครอง ได้แก่ ภูมิศาสตร์สากล พงศาวดาร ระเบียบวิธีการปกครองกรุงสยาม - กฎหมายการปกครอง กฎหมายอาชญากรรม กฎหมายระหว่างประเทศ วิชาภาษาอังกฤษ การทำแผนที่ ฝึกหัดทหารและการเดินทาง⁴ วิชาการปกครองนี้ส่วนใหญ่เป็นวิชาเกี่ยวกับ

¹ หจช, ร6ศ4/30, ประกาศจัดตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2454.

² หจช, ร6ศ4/26, ประกาศตั้งหลักสูตรโรงเรียนข้าราชการพลเรือน วันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2454.

³ หจช, ศช.10/2, รายงานประชุมคณะกรรมการดำรงรูปการ ครั้งที่ 4 วันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2474.

⁴ หจช, ร6ศ4/26, ประกาศตั้งหลักสูตรโรงเรียนข้าราชการพลเรือน.

ระเบียบการบริหารราชการฝ่ายปกครอง ส่วนวิชาคานทฤษฎีการเมืองโดยตรงนั้น ให้เรียนจากประวัติศาสตร์ ซึ่งในขณะนั้นถือว่าเป็นวิชาส่งเสริมความรู้การปกครอง และเป็นวิชาที่มีระบบเหตุผล ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดทางการเมืองการปกครอง ซึ่งข้าราชการปกครองควรรู้ คือการเมือง เช่น เรื่องของการปกครอง ภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้บริหารสูงสุดในการบริหารราชการและกำหนดนโยบายต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้เห็นถึงความชอบธรรมของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี ซึ่งมีบทบาทในการรักษาความเอกราชของประเทศ ให้พ้นจากการรุกรานของชาติตะวันตกได้¹ ความรู้นี้สร้างให้นักเรียน การปกครองเหล่านี้มีความผูกพันทางจิตใจต่อองค์พระมหากษัตริย์ ในฐานะผู้นำสูงสุดและ เป็นผู้ประมุขแห่งชาติคุณ พระราชทานเงินเดือน และตำแหน่งอันเป็นเกียรติยศให้แก่ข้าราชการเหล่านี้²

ส่วนแผนกแพทยนั้น ในระยะแรกก็เป็นการสอนเทคนิคการแพทย์ชั้นต้น หลักสูตรวิชาแพทย์ได้รับการปรับปรุงขึ้นจนได้มาตรฐาน ความรู้ชั้นสัญญาบัตร ตามหลักสูตรแพทยแผนกตะวันตก เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวงศ์ส่งชลาชนครินทร์ ทรงติดขอความช่วยเหลือจากมูลนิธิ รอกกีเฟลเลอร์³ ในสหรัฐอเมริกา สำหรับแผนกวิศวกรรม ก็เป็นการสอนช่างเทคนิคด้านกาโรโยธา และเหมืองแร่

มาตรฐานความรู้ดังกล่าวนี้ เป็นเพียงระดับเทคนิค มิใช่ชั้นวิชาการ อย่าง

¹ หจช, ศบ. 10.2/16, ส่งโครงการสอนวิชาประวัติศาสตร์ ของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ในแผนกรัฐประศาสนศาสตร์.

² หจช, ร 6 น 20.6/31, หนังสือพิมพ์ไทย เรื่องคำเลิกเซอร์ ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เรื่องการปกครองของสยาม.

³ หจช, ศบ. 10/2, รายงานการประชุมคณะกรรมการคำปฏิรูปการครั้งที่ 1 วันที่ 27 พฤษภาคม 2474.

มหาวิทยาลัย คังนั้นมีผลให้ใน พ.ศ. 2473 เมื่อคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนพิจารณาได้จัดระเบียบตำแหน่งข้าราชการพลเรือนใหม่ เพื่อช่วยการแก้ไขปัญหาการปรับดุลย์การใช้จ่ายเงินในระบบราชการ อันเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ คณะกรรมการฯ พิจารณาเห็นว่าความรู้ดังกล่าว เป็นเพียงการฝึกหัดความรู้เทคนิคขั้นต้น ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนี้ จึงไม่สมควรได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งชั้นสัญญาบัตร เลยทีเดียว¹

ในด้านมาตรฐานนักเรียนนั้น ปรากฏว่านักเรียนส่วนมากเป็นผู้ที่จบชั้นมัธยมปีที่ 6 - 7 ผู้ที่จบถึงชั้นมัธยมปลายปริญญา มีเป็นส่วนน้อย และนักเรียนส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมด เป็นนักเรียนทุนที่ได้รับเงินเดือนจากราชการระหว่างเรียน และเมื่อสำเร็จการศึกษา ก็ได้รับการบรรจุในตำแหน่งราชการ สัญญาบัตรทันที ระหว่างศึกษาอยู่มีฐานะเป็นนักเรียนใน "ราชสำนัก" ได้รับการอบรมความประพฤติตามแนวทางของโรงเรียนมหาดเล็กในสมัยก่อน² จำนวนนักเรียนแต่ละปีมีจำนวนไม่มากนัก (ดูตารางที่ 26 ในภาคผนวก) ทั้งนี้ ยังไม่มีผู้นิยมการเล่าเรียนระดับสูง โดยที่ต้องจ่ายเงินค่าเล่าเรียนเอง³ ทำให้นักเรียนส่วนใหญ่เป็นนักเรียนข้าราชการ และภายใต้การอบรมที่สร้างความผูกพันกับระบบราชการ และพระมหากษัตริย์ ข้าราชการพลเรือนที่มาจากรโรงเรียนแห่งนี้ จึงไม่ได้แสดงปฏิกริยาคัดค้าน หรือโต้แย้งกับระบบราชการ

¹ หจช, ศธ. 10/2, รายงานการประชุมคณะกรรมการดำรงรูปการครั้งที่ 5 วันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2474.

² รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 7, พ.ศ. 2457, หน้า 53.

³ รายงานประจำปีกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 20, พ.ศ. 2476, หน้า 2.

โรงเรียนกฎหมาย

โรงเรียนแห่งนี้มีกำเนิดจากความต้องการของรัฐบาล ในค่านำตั้งคน ข้าราชการผู้รักษากฎหมาย หลังจากการปฏิรูปกฎหมายและการศาลในสมัยรัชกาลที่ 5 กระทรวงยุติธรรมซึ่งต้องขยายหน่วยงานศาล ออกไปตามภูมิภาคต่างๆทั่วอาณาเขตจึง ต้องการบุคลากรผู้รักษากฎหมายสมัยใหม่เป็นส่วนมาก ใน พ.ศ. 2440 สมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ จึงทรงจัดตั้งโรงเรียนกฎหมาย เพื่อให้ความรู้กฎหมายแบบใหม่แก่ข้าราชการศาลเดิม และนักกฎหมายรุ่นใหม่ขึ้น โรงเรียนแห่งนี้มีฐานะ เป็นโรงเรียนเอกชนในสังกัดกระทรวงยุติธรรม มีคณะกรรมการจัดการศึกษา ออกประกาศนียบัตร เนติบัณฑิต โดยที่รัฐบาล เพียงแต่ออกใบประกาศให้รับฎีกาได้¹

โรงเรียนกฎหมายนี้ ได้รับการปรับปรุงมาตรฐานการศึกษา เพื่อให้ได้ นักกฎหมาย ข้าราชการจึงมีประสิทธิภาพตั้งแต่ พ.ศ. 2452 เมื่อหม่อมเจ้าจรัญศักดิ์ กฤดากร ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้นำเอาโรงเรียนราชวิทยาลัย เข้ามาอยู่ในสังกัด เป็นโรงเรียนมัธยมที่ผลิตนักเรียน ซึ่งจะศึกษาต่อทางด้านกฎหมาย ให้มีความรู้พื้นฐานทางภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสดีพอ นอกจากนี้ยังได้ปรับปรุงการฝึกสอนอบรมทางจรรยาบรรณวิชาชีพ ของผู้พิพากษา "ซึ่งเป็นชั้นสูง"² และยกฐานะให้เป็นโรงเรียนหลวง สอนระดับอุดมศึกษา และได้วางระเบียบการรับสมัครนักเรียน ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 6 โดยแบ่งนักเรียนเป็น 2 ประเภทคือ นักเรียนหลวง ซึ่งกำหนด

¹ หจข, ร.6ย1/1, โรงเรียนกฎหมาย หนังสือกราบบังคมทูล หม่อมเจ้าจรัญศักดิ์ กฤดากร ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2453.

ให้ต้องเข้าเรียนในเวลาสม่ำเสมอ ส่วนนักเรียนสมัคร ซึ่งต้องเสียค่าเล่าเรียนเอง นั้น บังคับให้เข้าฟังการบรรยายเพียงอาทิตย์ละ 3 วันเท่านั้น¹ เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้ปริมาณนักเรียนที่เข้าสมัคร เรียนต่อในโรงเรียนแห่งนี้ ขยายตัวจนถึงปีละ 200 - 300 คน (ดูตารางที่ 27 ประกอบ) ซึ่งมีผลทำให้ครูสอนไม่จบหลักสูตร ลักษณะ - กฎหมายและนักเรียนสมัคร ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นข้าราชการอยู่แล้ว ก็ไม่ค่อยได้เข้าเรียนเต็มที่ ทำให้ผลการสอบมีนักเรียนสอบได้ในจำนวนไม่ถึง 50 % อย่างสถิติใน พ.ศ. 2457 มีนักเรียนสำเร็จชั้นการศึกษาเนติบัณฑิตเพียง 4 คน จากจำนวนผู้สมัครสอบทั้งหมด 260 คน² อย่างไรก็ตามรัฐบาลได้ตั้งความหวังไว้กับพวก - นักเรียนหลวง ซึ่งเมื่อจบการศึกษาแล้ว ส่วนหนึ่งได้รับการคัดเลือกให้ไปศึกษาต่อต่างประเทศ และอีกส่วนหนึ่งก็เข้ารับราชการ เป็นเจ้าพนักงานศาล ตั้งแต่ผู้พิพากษา ลงมา หลักสูตรวิชาที่เรียนใน พ.ศ. 2462 ได้กำหนดไว้เพียง 2 ภาค ใช้เวลาเรียนภาคละ 1 ปี ต่อมาใน พ.ศ. 2467 ได้ขยายหลักสูตรเพิ่มเติมขึ้นในภาคที่ 3 อีก 1 ปี ทั้งนี้กำหนดให้ 2 ภาคแรกเป็นหลักสูตรสำหรับเนติบัณฑิต ส่วนภาคที่ 3 นั้น ไม่บังคับให้เรียน แต่ตั้งขึ้นเพื่อผลิตนักกฎหมายชั้นสูงในระดับความรู้ "Docteur En Droit" แบบโรงเรียนกฎหมายในฝรั่งเศส³ เนื้อหาวิชาที่เรียนในทั้ง 3 ภาค มีดังนี้คือ⁴

¹ หจข, ร6ข1/1, การแก้ไขระเบียบโรงเรียนกฎหมายใหม่ พ.ศ. 2459.

² เรื่องเดียวกัน

³ หจข, ร6ข1/1, หนังสือกราบบังคมทูล ของเจ้าพระยาอภัยราชา (ไวยงศ์ ยศสมินส์) เรื่องจัดการให้โรงเรียนกฎหมายเป็นอย่างคอนติเนนตัล ลงวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2467.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

ภาค 1 กำหนดให้เรียนกฎหมายเกษตรกรรมศาสตร์ ส่วนกฎหมายใหม่ได้แก่
กฎหมายอาญา วิธีพิจารณาความอาญา มุตกดีสัญญา ลักษณะประทุษร้าย ส่วนแบ่ง -
กฎหมายที่ดิน หัวข้อกฎหมายระหว่างประเทศ แผนกคดีเมือง

ภาค 2 ศึกษากฎหมาย ประเภทระเบียบการจดทะเบียน สัญญาต่างๆใน
การค้าขายระบบทุนนิยม เช่น เอเยนซี ตั๋วเงิน หุ้นส่วนบริษัท ซ้อขาย เบลเมนต์
ลักษณะล้มละลาย ลักษณะฉ้อโกง ลักษณะพยาน และวิธีพิจารณาความแพ่ง -
กฎหมายระหว่างประเทศ แผนกคดีบุคคล

ภาค 3 เรียนกฎหมายพิเศษ แล้วแต่กำหนดเป็นครั้งคราว ธรรมระหว่าง
ประเทศ แผนกคดีเมือง เศรษฐวิทยา (Political Economy) กฎหมายว่าด้วย
การปกครองและอื่น ๆ กฎหมายว่าด้วยการเงิน

หลักสูตรและชั้นการศึกษา ใน พ.ศ. 2474 ได้มีการปรับปรุงขึ้นใหม่
โดยให้เพิ่มเติมหลักสูตรกฎหมายต่างประเทศของอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งเป็นแม่แบบ
ของกฎหมายไทย และให้รวมหลักสูตรทั้ง 3 ภาควิชาเข้าด้วยกัน ถือเป็นชั้นการศึกษา
ระดับเนติบัณฑิต ซึ่งเป็นภาควิชาเรียนกฎหมายระดับต้น ส่วนกฎหมายชั้นสูงระดับ

Docteur En Droit นั้น กำหนดให้เป็นชั้นนิติศาสตร์บัณฑิต และต้องใช้เวลาเรียน
อีก 2 ปี และกำหนดให้นักเรียนที่จะเข้าเรียนต้องจบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 8¹

อย่างไรก็ตาม หลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนกฎหมายนี้มุ่งหมายไว้
สำหรับเรารักฝึกหัดคนไว้ใช้ในราชการ อย่างผู้พิพากษา อัยการ เป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้
คุณสมบัติในการรับสมัครนักเรียนนั้น ไม่เข้มงวดเหมือนโรงเรียนข้าราชการพลเรือน

โฆซ, ร 6 ย 1/11, ข้อบังคับว่าด้วยระเบียบการและหลักสูตร โรงเรียน
กฎหมาย พ.ศ. 2469 และฉบับแก้ไขใหม่ พ.ศ. 2474.

ที่ต้องมีการสอบคัดเลือกความรู้อ่อน โรงเรียนกฎหมายเพียงแต่กำหนดคุณสมบัติในระยะแรกของผู้สมัครว่าต้องจบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 6 เท่านั้นเป็นผลให้จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก (ดูตารางที่ 28 ประกอบ) แต่จำนวนผู้ที่สอบไล่ได้ชั้นเนติบัณฑิตกลับมีไม่ถึง 10 % ของนักเรียนทั้งหมด เนติบัณฑิตเหล่านี้ได้รับการบรรจุเข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรม นักเรียนส่วนใหญ่ซึ่งเรียนไม่สำเร็จชั้นประกาศนียบัตรนั้น ส่วนมากเป็นพวกที่มีอาชีพส่วนตัวอยู่แล้ว บางคนก็เป็นข้าราชการหรือนายความ และนักเรียนสี่ปี¹ ซึ่งครูผู้สอนในโรงเรียนกฎหมายในขณะนั้นเคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่านักเรียนกฎหมายส่วนมากมี "น้อยคำที่ตั้งใจศึกษาจริง น่าจะสงสัยว่าจะเอาเป็นแต่อาศัยปากพิงควย ผลประโยชน์อันนั้นๆ ค่ะ"²

สำหรับหลักสูตรวิชากฎหมายที่สอนกันอยู่ในขณะนั้นมีลักษณะ "เป็นการเรียนหลักกฎหมายที่เรียกว่า Jurisprudence เพียงเล็กน้อยแต่เน้นหนักวิธีการใช้" ทั้งนี้เพราะกฎหมายสมัยใหม่ที่รัฐบาลประกาศใช้ขณะนั้นส่วนใหญ่อาศัย "Law code" หรือแม่แบบกฎหมายจากยุโรป โดยเฉพาะอย่างอังกฤษและฝรั่งเศส โรงเรียนกฎหมายจึงไม่ได้สอนปรัชญากฎหมาย อันเป็นความรู้เกี่ยวกับที่มาและวิธีการสร้างกฎหมาย เพียงแต่สอนลักษณะอธิบายความ วิธีการใช้หลักและการตีความกฎหมายซึ่งบัญญัติขึ้นใช้โดยกลุ่มที่ปรึกษาทางกฎหมายชาวตะวันตก และชนชั้นนำที่จบการศึกษาจากยุโรป³

สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่คนนิยมเรียนวิชากฎหมายมากกว่าสาขาวิชาอื่นใด ก็เพราะความที่ต้นตัวของผู้มีความรู้หนังสือในสังคมไทยขณะนั้นที่มองเห็นคุณค่าของการเรียนกฎหมายว่ามีความจำเป็นต่อสังคม ทั้งนี้เพราะการปฏิรูประเบียบบริหาร

¹ หจช, ร6ย1/1, โรงเรียนกฎหมาย.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

ราชการของรัชกาลที่ 5 ทำให้กลุ่มคนที่มีความรู้ เหล่านี้ คิดว่าการ เปลี่ยนแปลงระเบียบ-
การปกครองของพระองค์ เป็นการทำให้กฎหมายมีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ
และกฎหมายนั้นก็บัญญัติขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร ไว้อย่างชัดเจน และเปิดโอกาสให้สามารถ
ศึกษาทั่วบทกฎหมายได้ โดยถือว่าราษฎรก็มีสิทธิในส่วนนี้ ซึ่งต่างไปจากลักษณะการ
ปกครองยุคก่อน เรียบรู้อลักษณะและวิธีการใช้กฎหมายเช่นนี้ เป็นลักษณะของการเริ่ม
ตระหนักในสิทธิและอำนาจของตน ในการ เริ่มสร้างอำนาจต่อรอง เพราะ
การรู้กฎหมายยอมทำให้สามารถวิพากษ์วิจารณ์การบริหารการปกครอง ตลอดจนวิธีการ
ใช้อำนาจของข้าราชการและรัฐบาลได้

อย่างไรก็ตามผู้ที่เรียนกฎหมายในยุคนี้ ทั้งที่เป็นข้าราชการหรือผู้ประกอบการ
อาชีพอิสระอย่างทนายความ หรือนักหนังสือพิมพ์ มักมีบทบาทชีวิตซึ่งสัมพันธ์และสัมพันธ์กับ
ปัญหาของราษฎรระดับกลาง ปฏิกริยาของนักกฎหมายบางคนออกมาในรูปของการ์ เป็นสื่อ
กลางและสะท้อนสภาพปัญหาจากราษฎรสู่รัฐ โดยผ่านหนังสือพิมพ์ รวมทั้งแสดงความคิด
เห็นและขอเสนอแนะการปฏิบัติที่ถูกตอ้งให้แก่รัฐบาล นอกจากนี้ความรู้ทางด้านกฎหมาย
และกฎหมายเปรียบเทียบระหว่างประเทศ ยังมีส่วนสร้างสรรค์ความคิดวิพากษ์วิจารณ์
ระบบการเมืองในต่างประเทศได้ด้วย ตัวอย่างบุคคลซึ่งเห็นได้ชัดคือ พระยาวิญญูสุนทร
(วิมล ลกุล) ข้าราชการกระทรวงยุติธรรม ที่ เป็นผู้เขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์
วิพากษ์วิจารณ์ความคิดทางการเมือง โดยใช้นามปากกาที่สำคัญคือ โคนันทวิศาล นอก
จากนี้ยังมีปรากฏการณ์ของกลุ่มนายทหารที่เรียกกันต่อมาว่า กลุ่มทหารหนุ่ม ร.ศ. 130
ที่มีความคิดต้องการให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงทางการเมืองในสังคมไทยนั้น ได้มีนัก
กฎหมายเข้าร่วมในขบวนการนี้และถูกจับกุมด้วย ถึง 4 คน

โรงเรียนนายทหารบก

โรงเรียนนายทหารบก ได้พัฒนาการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และมี
ความเจริญรุดหน้าได้มากกว่าการศึกษาในสายอาชีพอื่น จนสามารถตั้งโรงเรียน
เสนาธิการ ซึ่งเป็นโรงเรียนฝึกหัดนายทหารชั้นผู้บริวารได้ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5
รูปแบบการศึกษาของโรงเรียนนายทหารจึงเป็นชั้นการศึกษาที่จัดได้สมบูรณ์ ซึ่ง
เทียบหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนสามัญ กระทรวงธรรมการได้ดังนี้¹

โรงเรียนนายทหารบก	โรงเรียนสามัญศึกษา
ชั้นนักเรียนนายร้อย อนุบาล 1 - 3 ปี	ชั้นประถม 1 - 3 ปี
ประถม 1 - 5 ปี	ชั้นมัธยม ต้น - กลาง 1 - 5 ปี
มัธยม 1 - 2 ปี	
(ต่อมาชั้นมัธยมได้ขยายเป็น 1 - 4 ปี	ชั้นมัธยมปีที่ 6 มัธยมปลาย 7 - 8 ปี
ชั้นนายทหารเสนาธิการ ² 1 - 2 ปี	อุดมศึกษาปีที่ 1 1 - 2 ปี
	-

¹ราชกิจจานุเบกษา, วันที่ 28 เมษายน ร.ศ.131 (พ.ศ.2455)
เล่ม 29 หน้า 120 - 128 และ ราชกิจจานุเบกษา, วันที่ 20 กันยายน
พ.ศ. 2457 เล่ม 31 หน้า 1345 - 1369.

²เสนาธิการว่าลึก, จัดทำในโอกาสวันคล้ายวันสถาปนาโรงเรียน
เสนาธิการทหารบก ครบรอบ 60 ปี งานฉลองพระอนุสาวรีย์จอมพล สมเด็จพระเจ้าจักรพงษ์ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ 3 เมษายน พ.ศ. 2513,
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โรงเรียนเสนาธิการทหารบก) ภาคผนวก
หลักสูตรการสอบคัดเลือกและการเรียน.

ชั้นการศึกษาที่กำหนดขึ้นในโรงเรียนนายทหารบก จึงอยู่ในระดับที่สูงกว่าฝ่ายสามัญศึกษาของกระทรวงธรรมการ และแม้แต่ในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขณะนั้นก็ยังจัดได้เพียงชั้นประกาศนียบัตร

อย่างไรก็ตามระเบียบการรับสมัครนักเรียนในชั้นต่างๆนี้ มีเงื่อนไขที่สงวนสิทธิการรับนักเรียนบางกลุ่ม อย่างในชั้นอนุบาล กำหนดให้รับแต่เฉพาะพวกเชื้อสายราชวงศ์ขุนเขาว¹ ทั้งนี้ สมเด็จฯ กรมหลวงพิษณุโลกฯ ทรงต้องการปลูกฝังค่านิยมการศึกษาในสายทหารให้แก่บรรดาเจ้านายตั้งแต่ยังเด็ก และเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาต่อต่างประเทศในโรงเรียนการทหารนี้ ส่วนชั้นประถมนายร้อยแต่เดิมเปิดรับสมัครแต่เฉพาะบรรดาเชื้อสายราชวงศ์ บุตรขุนนางและนายทหารชั้นสัญญาบัตร ต่อมา พ.ศ. 2449 ได้แก้ไขระเบียบการใหม่ ให้มีการเปิดสอบคัดเลือกรับสมัครทั่วไปไม่จำกัดชั้น โดยให้เลือกสอบเข้าได้ตั้งแต่ระดับนายร้อยประถม 1 - 3 และระดับมัธยมปีที่ 1 โดยกำหนดให้ผู้ที่เข้าชั้นนายร้อยประถม 1 ได้ ต้องจบโรงเรียนประถมสามัญก่อน² อย่างไรก็ตามมาตรฐานความรู้ในการสอบคัดเลือกนี้อยู่ในระดับสูง เพื่อคัดเลือกให้ได้ผู้มีสติปัญญา และมีความรู้ดี การเปิดรับสมัครบุคคลทั่วไปนี้ สาเหตุเนื่องจากกิจการกองทัพกำลังขยายการจัดตั้งกองทัพอประจำการตามมณฑลขึ้น และต้องการนายทหารเข้าประจำกองทัพอจำนวนมาก ซึ่งในกรณีนี้ได้จัดให้มีการศึกษานักเรียนนายทหาร นายดาบขึ้นในหัวเมืองด้วย³

¹ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, อนุสรณ์ครบรอบ 80 ปีบริบูรณ์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2510) หน้า 74.

²ราชกิจจานุเบกษา พ.ศ. 2455, หน้า 178, และราชกิจจานุเบกษา ฉบับ พ.ศ. 2457, หน้า 1350.

³ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 56.

นักเรียนในโรงเรียนนายทหารบกนี้ จึงประกอบด้วยคน 2 กลุ่ม ซึ่งมี —
 ความแตกต่างฐานะทางสังคม คือ กลุ่มชนชั้นสูง ชั้นพระบรมวงษานุวงศ์ ทั้งแต่ระดับ
 เจ้าฟ้าลงมาจนถึงเจ้านายชั้นหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ และพวกเชื้อสายขุนนาง และ
 นายทหารชั้นสัญญาบัตร อีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มสามัญชน ซึ่งสามารถสอบผ่านการคัดเลือก
 ด้วความสามารถและสติปัญญาตนเอง แนวโน้มการยอมรับนักเรียนจากเชื้อสายสามัญ
 ชั้นนี้ เริ่มลดน้อยลง เมื่อตำแหน่งนายทหารในกองทัพมีเพียงพอ ใน พ.ศ. 2468
 จเรการปืนใหญ่ได้ถวายความเห็นในเรื่องนี้ต่อ สมเด็จพระมหาลวงพระนครสวรรค์
 วรพินิต ผู้บัญชาการทหารบกในขณะนั้นว่า¹ แต่เดิมระเบียบการรับสมัครนักเรียนนาย
 ทหารนั้น "ทำค่านิยมสำหรับบุคคลทุกชั้นตระกูลได้สมัคร" เพราะกองทัพกำลังขาด
 คน ดังนั้นโรงเรียนนายทหารจึงต้องเสนอให้สิทธิพิเศษบางประการ เช่น "เล่าเรียน
 ไม่ต้องเสียเงิน" และเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว "ก็ได้รับเกียรติยศ และเงินก้อน
 โดยที่ตนเองไม่ต้องขวนขวาย" ทั้งนี้ถือนักเรียนเหล่านี้เป็นข้าราชการทหาร ทั้ง
 แต่อยู่ในระหว่างการศึกษา สภาพการรับนักเรียนในช่วงนั้น ผู้บริหารโรงเรียนแห่งนี้
 เห็นว่า "มักได้บุคคลชั้นต่ำและซัดสน" ซึ่ง "ถึงเวลาแล้ว ทศวรรษเลิกวิธีเบิกรับสมัคร
 เข้าเป็นนักเรียนนายร้อยโดยไม่เลือกชั้นบุคคล" โดยให้คำเนิรระเบียบการสอบคัดเลือก
 กำหนดให้ได้ "แต่เฉพาะผู้ที่มีฐานะดีและมีตระกูลสูง กับต้องจัดการบำรุงฐานะ
 นายทหารให้ดี" ด้วการให้ผู้สอบผ่านการคัดเลือก จะต้องเสียค่าเล่าเรียน และ
 ค่าใช้จ่ายเอง

นักเรียนซึ่งมีภูมิลำเนาทางครอบครัวที่ต่างกันนี้ ยังได้รับการปฏิบัติใน
 การเลื่อนฐานะตำแหน่งในระบบราชการที่ต่างกันด้วย กลุ่มที่มาจากเชื้อสายชนชั้นสูง

¹ หจข, สบ 001/23, เอกสารส่วนพระองค์ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ กรมหลวง
 พิษณุโลกประชานารถ เรื่องจเรการปืนใหญ่ ถวายความเห็นเพื่อขอพระราชดำริ
 วินิจฉัยจาก สมเด็จพระมหาลวงพระนครสวรรค์วรพินิต พ.ศ. 2467.

ยอมได้รับโอกาสพิจารณา ได้รับการคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งที่สูงขึ้นไปก่อน ตามระบบ
อุปถัมภ์ที่ยังคงแฝงตัวอยู่ในระบบราชการ ถึงกระนั้นก็คือโอกาสสำหรับนักเรียนสามัญชน
เฉพาะผู้ที่มีสติปัญญาดี ในการเลื่อนฐานะยังมีอยู่อีกวิธีหนึ่งคือ การได้รับการคัดเลือก
จากแม่ทัพนายกอง ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชา ให้เข้ามาศึกษาต่อในโรงเรียนเสนาธิการ -
ทหารบก

โรงเรียนเสนาธิการทหารบก ถือได้ว่าเป็นโรงเรียนสถานศึกษาระดับสูง
สุดของสังคมไทยยุคนั้น เป็นแหล่งฝึกหัดนายทหารชั้นเสนาธิการ ฝ่ายบริหารและบัญชา
การทัพ. ซึ่งถือว่าต้องมีความรู้ เป็น "นักปราชญ์การทหาร" วิชาการจัดการทหารทุกหน่วย
เพื่อทำหน้าที่ควบคุมและประสานงานหน้าที่หน่วยทหารทุกหน่วย ให้ปฏิบัติการได้อย่างมี
ระเบียบ และมีประสิทธิภาพในเวลาสงคราม¹

เนื่องจากนักเรียนเสนาธิการในรุ่นแรกๆที่ใช้ระบบการคัดเลือกด้วยคุณ
วิญญ์ของผู้บังคับบัญชาการ ประจำหน่วยต่างๆนั้น ได้คนที่ความรู้ความสามารถไม่ถึง
ระดับที่จะศึกษาต่อในชั้นเสนาธิการได้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ จึงได้วาง -
ระเบียบการสอบคัดเลือกโดยให้กรมเสนาธิการทหารบก ร่วมกับคณะกรรมการสอบ
ประกอบด้วยแม่ทัพภาคต่างๆร่วมกันออกข้อสอบ เพื่อคัดเลือกนักเรียนที่มีสติปัญญาดี วิธี
การนี้เองทำให้โรงเรียนเสนาธิการ ได้นักเรียนนายทหารส่วนใหญ่ที่มาจากสามัญชน²
ซึ่งเมื่อนักเรียนระดับสูงกลุ่มนี้สำเร็จการศึกษา ก็ได้รับการปรับฐานะและตำแหน่งทาง
ทหารให้สูงขึ้น นอกจากนี้สำหรับผู้สอบไล่ได้อันดับที่ 1 ยังได้รับทุนการศึกษาไปอบรม

¹ เสนาธิการว่าลิ้ง, ภาคผนวก สรุบบันทึกเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรโรงเรียน
เสนาธิการ.

² เรื่องเดียวกัน.

การทหารยังต่างประเทศ โดยเฉพาะในอังกฤษ ฝรั่งเศสและเยอรมัน¹ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในการ เลื่อนฐานะของนายทหารสามัญชนด้วยวิธีนี้ คือ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าระเบียบการส่งเสริมนายทหาร เสนาธิการให้ไปศึกษาต่อต่างประเทศนั้น ถูกยกเลิกไป ใน พ.ศ. 2468 ทั้งนี้ เป็นผลจากกระทรวงกลาโหมเปลี่ยนแปลงเกณฑ์การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2464 ที่วางระเบียบการให้มีการส่งไปศึกษาต่างประเทศ แต่เฉพาะระดับนักเรียนนายร้อยทหาร และระเบียบนี้ก็ให้อีกาสแก่พวกเชื้อสายราชตระกูลขุนนางนายทหาร เดิมมากกว่าพวกนักเรียนสามัญชน²

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาถึงความพร้อมและระเบียบการที่วางไว้อย่างแน่นอนสำหรับโรงเรียนนายทหารนี้ ทำให้ปริมาณการขยายตัวของนักเรียนนายทหารนี้เป็นไปอย่างสม่ำเสมอ จากตารางที่ 28 ภายใต้งานกิจการกองทัพจึงเป็นหน่วยราชการที่ใ้รับการบำรุงส่งเสริมจากผู้นำรัฐ สามารถเจริญเติบโตและมีความเข้มแข็ง กลายเป็นพลังอำนาจและแหล่งทรัพยากรอำนาจทางการเมืองที่มั่นคงที่สุดในสังคมไทย แต่พลังของกำลังทหารกลุ่มนี้ นอกจากประสิทธิภาพที่เกิดจากการจัดระเบียบทางการทหารอย่างมีวินัยที่เข้มงวดแล้ว คนกลุ่มนี้ยังประกอบไปด้วยความคิดที่ได้รับการฝึกฝนอบรมอย่างดี จากหลักสูตรการศึกษาที่สมเด็จ ฯ กรมหลวงพิษณุโลกฯ ทรงเป็นผู้วางรากฐานไว้อย่างมีระบบวิธีการที่ดี

หลักสูตรการศึกษาของนักเรียนนายร้อยทหารชั้นมัธยมและเสนาธิการนี้ ตามที่ปรากฏใน พ.ศ. 2474 ได้กำหนดให้นักเรียนนายร้อยทหาร ต้องมีคุณสมบัติ -

¹ เรื่องเดียวกัน.

² ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 112 - 113.

สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 8 และต้องเข้าศึกษาต่ออีก 4 ปี จึงสำเร็จชั้นนายร้อยทหารบก หลักสูตรวิชาเรียนในชั้นปีที่ 1 - 2 นั้น กำหนดให้สมัครเรียนวิชาสามัญ เทียบความรู้ เทียบอุดมศึกษาในโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ได้แก่ ภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ คือ อังกฤษ และฝรั่งเศส สังคมศึกษา ได้แก่ สุขวิทยา ศีลธรรม ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ ได้แก่ เลขคณิต พีชคณิต เรขาคณิต และตรีโกณมิติ วิทยาศาสตร์ ได้แก่ ฟิสิกส์ เคมี แมคานิกส์ ส่วนปีที่ 3 และที่ 4 ให้เป็นการเรียนวิชาการทหาร วิทยาศาสตร์การทหาร และยุทธวิธีการทหาร ได้แก่ วิชาทหารราบ ทหารม้า ทหารปืนใหญ่ ทหารช่าง ทหารสื่อสาร ทหารอากาศ เครื่องยนต์ แขนงที่ทหาร ไอพิน การปฏิบัติบารุงสัตว์ สุขวิทยา และปฐมพยาบาล และการยุทธวิธี ส่วนวิชาสังคมศาสตร์ ซึ่งยังคงให้เรียนในชั้นนี้ เป็นสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการทหาร ได้แก่ ประวัติศาสตร์การสงคราม กฎหมายอาญา และกฎหมายอาญาการทหาร¹

รายวิชาเรียนที่กำหนดไว้สำหรับเสนาธิการทหารบก ใน พ.ศ. 2462 นั้นแบ่งเป็น 2 ภาคการศึกษา ใช้เวลาเรียน 2 ปี โดยเรียนวิชายุทธศาสตร์ ยุทธวิธี พงศาวดาร ยุทธศิลปะ ซึ่งเป็นเรื่องประวัติศาสตร์การทำสงคราม และการจัดกองทัพของชาติตะวันตก ตั้งแต่กรีก โรมัน วิชาเปรียบเทียบ วิธีจัดและปกครองกองทัพในประเทศมหาอำนาจ โดยเฉพาะอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน รัสเซีย ญี่ปุ่น สหภาพโซเวียต บอคมคาย การฝึกหัดขี่ม้า แขนงที่ทหาร แขนงที่ชั้นสูง วิชาภาษาเขมร เน้นคำภาษาพูด นอกจากนี้ยังฝึกหัดดูงานการทหารช่างตามหน่วยทหารต่าง ๆ²

เนื่องจากความพร้อมในงบประมาณและบุคลากร ทำให้โรงเรียนในฝ่ายนายทหารไม่ประสบปัญหา เรื่องครูและตำราเรียน ทั้งนี้ครูส่วนใหญ่ของโรงเรียนทั้ง

¹ ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ หน้า 119 - 120.

² เสนาธิการว่าลึก, ภาคผนวก หลักสูตร

สองแห่ง เป็นนายทหารจากกลุ่มชนชั้นสูง ที่ได้รับการศึกษาการทหารจากประเทศ - ตะวันตก การเรียนสอนภายในโรงเรียนทหารจึงดำเนินไปโดยที่ไม่ต้องจ้างครู ชาวต่างประเทศเลย ในเวลาเดียวกัน กรมหลวงพิษณุโลกฯ ผู้วางพื้นฐานการศึกษา ของโรงเรียนทั้งสองแห่ง ก็ทรงสนับสนุนให้ครูและผู้มีความรู้จากตะวันตกเหล่านั้น มีบทบาทในการปรับปรุงมาตรฐานความรู้ของโรงเรียนนายทหาร ให้มีการเขียนตำรา เรียนทั้งในฝ่ายวิชาสามัญ ไม่ว่าจะเป็นภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ ภูมิศาสตร์ - ประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิทยาศาสตร์ทั่วไป และวิทยาศาสตร์การทหาร ตลอดจนวิชาฝ่ายยุทธศาสตร์การทหาร การเขียนนั้นนอกจากเป็นตำราแบบเรียนแล้ว ยังทรงกระตุ้นให้มีการเขียนบทความลงในวารสารวิชาการฝ่ายทหาร สำหรับให้ - นักเรียนเสนาธิการได้ค้นคว้าและศึกษาต่อไป วารสารเหล่านั้นได้แก่ หนังสือแฉ - วิทยาศาสตร์ เสนาศึกษา และยุทธโศก อย่างไรก็ตามก็ตำราเรียนเหล่านั้นได้กำหนดให้ ยึดถือเป็นมาตรฐานในการเรียนสอน ห้ามใช้แบบเรียนอื่น นอกเหนือจากเอกสาร ที่พิมพ์ของฝ่ายกระทรวงกลาโหม

ในด้านวิธีการเรียน - สอนนั้น กรมหลวงพิษณุโลกฯ ทรงวางกฎเกณฑ์ การเรียนสอนให้ครู ใช้วิธีการเรียนแบบสมัยใหม่ มีให้นักเรียนท่องจำ แต่หากฝึก การใช้เหตุผล ทำความเข้าใจเนื้อหาวิชา และใช้ความคิดใคร่ครวญเปรียบเทียบ จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และจากการค้นคว้าหลักฐานต่างๆอย่างมีหลักเกณฑ์ กล่าวคือ "การที่จะพิจารณาเรื่องใดๆ ย่อมต้องมีระเบียบให้แน่นอน ไม่ใช่จับโน้นจับนี้ตามบุญ ตามกรรม กับเมื่อเราพิจารณาสิ่งที่ใหญ่ เราก็ต้องพิจารณาส่วนย่อยที่เป็นภาคๆของ

ส่วนใหญ่เสียก่อน แล้วจึงพิจารณาการรวม¹ วิธีการหาเหตุผลดังกล่าวเป็นการหาข้อสรุป
แนวทางอย่างกว้าง (Concept) ซึ่งท่านเห็นว่าจำเป็นต่อบุคลิกภาพของนายทหาร เพราะ

ในเวลารบจริงการสงครามมีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน
เกิดขึ้นตลอดเวลา ดังนั้นนายทหารต้อง เป็นคนที่ฝึกหัดใหม่ระเบียบทางความคิด
ที่จะสังเกตเหตุการณ์การรบ ไซ่ความคิดใดเร็วไม่เงอะ สังการไปให้เหมาะ
กับเหตุการณ์ให้เร็วที่สุดและต้องฝึกหัดความคิดแก้ไข เหตุการณ์ใดใหม่อยู่ตลอด
เวลา อย่าได้หวังการแก้ปัญหาในสิ่งที่เป็นการกระทำที่คุ้นเคย²

เนื้อหาความรู้ของหลักสูตรวิชาที่เรียนในโรงเรียนนายทหาร เท่าที่ประมวล
ได้อย่างกว้าง ๆ พอเป็นข้อสังเกตที่สะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางสังคม และการเมือง
ของกลุ่มนายทหาร อันเป็นผลิตผลของระบบการศึกษาโรงเรียนนายทหารนี้ คิวส่วนหนึ่ง
ความรู้ต่าง ๆ นี้สามารถแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่

1. - ความรู้วิทยาการธรรมชาติ ได้แก่ความรู้คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์
วิชาเหล่านี้ กรมหลวงพิษณุโลกฯ ทรงย้ำถึงความสำคัญว่าเป็นวิชาพื้นฐานหลักที่มนุษย์
ควรต้องเรียนรู้ เพื่อประยุกต์ใช้ในการสร้างความเจริญให้แก่ประเทศ ทรงอธิบายใน
เรื่องนี้ไว้ว่า "ความเจริญของประเทศนั้นขึ้นอยู่กับความรู้ของคนในชาตินั้น ในอัน

¹ กระแสพระราชดำรัสและคำชี้แจงของ จอมพล. สมเด็จพระอนุชาธิราช
เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ และพระดำรัส และพระนิพนธ์
ของ พอ.ตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, พ.ศ. 2457 - 2458,
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานมาปณิกศพ คุณหญิงเชื้อ สิริจุลเสวก พ.ศ. 2507,
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2507, เรื่องนำตรำนำ, หน้า 19 - 20.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ที่จะเรียนรู้ เข้าใจกฎธรรมชาติ แล้วคัดแปลงวัตถุที่มีอยู่ในธรรมชาติให้สอดคล้องตามกฎธรรมชาติ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์บำรุงความสะดวกของมนุษย์ บำรุงชาติให้ก้าวหน้า"¹

วิชานี้จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับนายทหารผู้ฝึกหัดการใช้อาวุธ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการรบที่เกิดจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์ แม้แต่ความรู้ยุทธศาสตร์ก็ยังต้องอาศัยกฎธรรมชาติ เช่น ความรู้ในทางเทคนิคการทหารต่างๆ ทั้งนี้ โคธธิบายให้เห็นว่าการทำสงครามด้วยชัยชนะนั้น ไม่เป็นการผิด แต่กลับสร้างความเจริญให้แก่ชาติได้ เพราะการสงครามเป็นอำนาจอภิวินัยที่สร้างรายได้และผลประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ²

2. ความรู้ทางสังคม ได้แก่วิชาทางสังคมศาสตร์ต่างๆ ความรู้เหล่านี้สร้างกรอบความคิดทางสังคม ให้ทหารได้เข้าใจแนวความคิดเรื่องชาติ และความสัมพันธ์ที่มีต่อชาติ สมเด็จพระมหาลวงพินธุโลกฯ ทรงเป็นผู้ให้คำอธิบายความคิดในเรื่องชาตินี้แก่กลุ่มนายทหารไว้อย่างชัดเจน โดยชี้ให้เห็นว่าชาติพัฒนาเรื่อยมาตั้งแต่ครั้ง "มนุษย์ยังเป็นกลุ่มป่าเถื่อน ไม่รู้จักการเพาะปลูก"³ เมื่อมนุษย์เจริญขึ้นจน "รู้จักการเพาะปลูก" จึงเกิดการ "แย่งแผ่นดินและกะป็นอาณาเขต กลายเป็นประเทศแยกจากกัน" และชาติก็ได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่ "มนุษย์ที่เกิดมาร่วมสายโลหิตเดียวกัน หรือร่วมประเทศกัน ซึ่งอยู่ในความปกครองเดียวกัน และพูดภาษาเดียวกัน"

¹ คำชี้แจงเรื่องการออกหนังสือแนววิทยาศาสตร์, " หน้า 45.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 44 - 45.

³ พระสรรพระราชดำรัสและคำชี้แจง "นาฬิกาของบุคคลซึ่งมีต่อชาติ"

แต่ความเป็นชาติหนึ่งขยายถึงการรวมเอาชนชาติอื่นเข้ามาร่วมไว้ ในกรณีที่มีพลเมืองน้อยอย่างประเทศไทย แนววิธีการรวมชาตินั้น "เราคงบังคับให้เรียนหนังสือของเรา และให้พูดภาษาของเราด้วย ใครก็ต้องคิดแต่ชาติของตน ตามพระราช - พงศาวดารก็มีตัวอย่างของการก้าวค้อนผู้คนซึ่งปัจจุบัน คือการออกพระราชบัญญัติสัญชาติ"

การอธิบายถึงความชอบธรรมในการขยายอาณาเขตด้วยการทำสงคราม ทำให้มีการกำหนดฐานะหน้าที่ของราษฎร ในรัฐชาติว่าต้องเป็นทหาร เพื่อสร้างความสามัคคีในการป้องกันประเทศและขยายประเทศ หากมีกำลังกองทัพเข้มแข็งเพียงพอเพื่อสร้างความเจริญและความยิ่งใหญ่ให้แก่ประเทศ การที่พลเมืองทุกคนถูกกำหนดให้เป็นทหาร กษัตริย์จึงมีฐานะเป็นผู้นำทางการรบในตำแหน่งแม่ทัพ ดังนั้น กษัตริย์จึงเป็นผู้นำทางทหารด้วย

การปลุกฝังความรู้ดังกล่าวทำให้กลุ่มทหารใหม่ สามารถสร้างระบบความคิดได้อย่างมีเหตุผลที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น โดยมีกรอบความคิดทางสังคมที่กำหนดให้ทหารตระหนักในภาระหน้าที่อันยิ่งใหญ่ที่ตนมีต่อชาติ คือการสร้าง ความเจริญ เข้มแข็งให้แก่บ้านเมือง ซึ่งรวมถึงศาสนาด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ โดยปฏิบัติตนตามผู้นำทางการทหาร คือ พระมหากษัตริย์

จากวิธีการเรียนสอนของโรงเรียนนายร้อยทหารบก ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ ผู้วางพื้นฐานโครงสร้างทรงอ้างว่า ใค่นำแบบอย่างมาจากโรงเรียนมหาดเล็กของประเทศรัสเซีย เช่นเดียวกับโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ที่ได้ยกการพัฒนาความคิดของนายทหาร ให้รู้จักการไตร่ตรองเปรียบเทียบ

จากเหตุการณ์ที่เป็นจริง และรู้จักการคนควา ทำให้นายทหารรุ่นใหม่ มีลักษณะของ
ผู้นำปัญญาชนที่รับรู้อาสาจากเหตุการณ์โลก และเริ่มพิจารณาสภาพความเป็นจริง
ของประเทศ ตามภาระหน้าที่ของตนในฐานะทหารผู้สามารถสร้างความเจริญให้แก่
ประเทศด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เมื่อเป็นเช่นนี้กลุ่มทหารรุ่นใหม่บางคนจึงเริ่ม
เข้าใจปัญหาความลาหลังของประเทศ ที่ราษฎร ยังยากจน เศรษฐกิจภายใน -
ประเทศตกต่ำ ว่าเกิดจากความบกพร่องในพระบรมราชโบายในการบริหารราชการ
คนกลุ่มนี้เริ่มวิพากษ์วิจารณ์ รัชกาลที่ 6 ซึ่งขณะนั้นพระองค์เองก็ห่างเหินจากกิจการ
ทหารโดยตรง

อย่างไรก็ตามระบบการปกครองในโรงเรียนทหาร ที่ยังเน้นวินัย -
อาวุโส อย่างเข้มงวด รวมทั้งการปลูกฝังความคิดในรูปแบบของโรงเรียนมหาดเล็ก
ยังทำให้กลุ่มทหารรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ยังผูกพันอยู่กับสถาบันกษัตริย์อย่างลึกซึ้ง ถึงแม้ว่า
บางคนมีความคิดที่ไปไกลมากกว่านั้น ด้วยการยอมรับการปกครองระบอบสาธารณรัฐ
แก่กลุ่มทหารรุ่นใหม่ จำนวนไม่น้อยที่สนใจปัญหาทางการ เมือง และไม่พอใจ -
รัชกาลที่ 6 มีความเห็นต้องการ เปลี่ยนแปลงบ้านเมือง ด้วยการใช้อาวุธในรูปที่
ถ้าไม่เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ก็เปลี่ยนเพียงองค์พระมหากษัตริย์ ตัวอย่าง
กลุ่มทหารคิงกลาว ไคแกกลุ่ม ร.ศ. 130 ซึ่งเป็นผลให้หลังเหตุการณ์ จักรุมลงโทษ
นายทหารกลุ่มนี้ ใน ร.ศ. 130 แล้วกรเรียนสอนในโรงเรียนนายร้อยทหารบก
เริ่มมีความระมัดระวังขึ้นตามลำดับจน พ.ศ. 2468 ได้เสนอให้มีวิธีการสอน -
พงศาวดาร เน้นพระราชากรณียกิจของกษัตริย์ไทยในอดีต ในวีรกรรมที่กล้าหาญทาง
การรบ ด้วยการใช้อาวุธอุปกรณ์โสตทัศนศึกษา เช่น ใ้มีการสร้างอนุสาวรีย์
พิพิธภัณฑภาพ ไปรษณียบัตร เล่าเรื่องราวในพงศาวดาร เพื่อปลูกฝังความรู้สึกจงรัก
ภักดีต่อศาสนา และองค์พระมหากษัตริย์